

II. KALBŲ DIDAKTIKA

Loreta Chodzkienė

Vilniaus universitetas

Užsienio kalbų institutas

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 5 268 7263

El. paštas: loreta.chodzkiene@uki.vu.lt

Moksliniai interesai: užsienio kalbų didaktika, pedagogų kompetencijų ugdymas, tarpkultūrinės komunikacinės kompetencijos

LAIKO SAMPRATOS INTERPRETACIJA SKIRTINGOSE KULTŪROSE

Ieškant bendrų sąlyčio taškų Europos aukštojo mokslo erdvėje (Londono komunikatas, 2007 m. gegužės 18 d., p. 106), iškyla būsimų pedagogų, gebančių mokyti bei dirbti tarptautiniuose kontekstuose, ugdymo klausimas. Aukštojo mokslo institucijoms, rengiančioms pedagogus, tenka peržiūrėti studijų programas, suformuoti naujus mokymo(si) siekinius, kurie atitiktų gimtosios šalies švietimo sistemos prioritetus, kintančios visuomenės poreikius, o taip pat būtų atsakas į tarptautinio bendradarbiavimo keliamus iššūkius. Plečiantis šiandienos Europos pedagogui reikalingų kompetencijų sąrašui, tampa svarbu ugdyti tarpkultūrinės komunikacinės kompetencijas.

Nors teoriniu lygmeniu plačiai aptariamai tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų modeliai ir ugdymo ypatumai, tačiau praktinė šių kompetencijų raiška išryškėja tik bendraujant ir dirbant su svetimos kultūros žmonėmis. Straipsnyje pateikiamas kokybinio tyrimo fragmentas. Būsimieji pedagogai iš Erasmus intensyviosios programos projekto „Europos modernizacija rengiant pedagogus novatoriškai“ (toliau – IP) iš septynių Europos universitetų: Cá Foscari universiteto (Italija), Nanto universiteto (Prancūzija), Kipro universiteto (Kipras), Aarhus universiteto (Danija), Krokuvos Jogailos universiteto (Lenkija), Eötvös Loránd Universiteto (Vengrija) ir Tirolio žemės Pedagoginio universiteto (Austrija), atvykę į Lietuvą, vykdė etnografinį tyrimą. IP dalyvių pildomi dienoraščiai atspindėjo skirtingų kultūrų elgesio, jausenos ir galvosenos atstovų 15 sąlyčio taškų interpretacijas. Vienas svarbiausių sąlyčio taškų – laiko samprata – ir aptariama šiame straipsnyje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: būsimieji Europos pedagogai, tarpkultūrinės komunikacinės kompetencijos, kultūrų taksonomijos, laiko samprata.

Įvadas

Kuriant bendrą Europos aukštojo mokslo erdvę, iškyla pedagogų, gebančių dirbti Europos kontekste, ugdymo klausimas, vis plačiau kalbama apie mobilumo svarbą, jo suteikiamą galimybę dalyviams, pedagogų rengėjams ir studentams, būsimiesiems pe-

dagogams, į(si)vertinti turimus tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų bruožus, ar galėtų dirbti, studijuoti ir komunikuoti svečioje šalyje.

Geomobilumo fenomenas, „sužadindamas susidomėjimo jausmą, leidžia pajusti ir iššūkio skonį“ (Byram ir kt. 2004, p. 30). Mobilumo dalyviams – tiek studentams, tiek

dėstytojams – reikalingos kompetencijos sėkmingai komunikacijai vykti plačiai aptariamoms humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų straipsniuose (Byram 1997; Byram ir kt. 2004; Phipps 2004; Gonzalez 2004; Sercu ir kt. 2005; Risager 2007; Shaules 2007; Koverienė 2007; Trit 2007; Mažeikis 2008; Mažeikienė 2008; Loher 2008; Zubilina 2008; Virgailaitė-Mečkauskaitė 2008; Ruškus 2008, Martišauskienė 2008). Šie mokslininkai pagrindinį dėmesį skiria *tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų modelių analizei*, pabrėžia konteksto vaidmenį formuojant būtinają kompetencijų ugdymo turinį, konteksto įtaką tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų raiškai ir dalyvių gebėjimams į(si)vertinti. Pastebima tendencija pateikti konkrečių tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų visumą tam tikrai veiklai tam tikrame kontekste atlikti, o ne stengiamasi išgryninti universalias tikslines šių kompetencijų dalis: žinias, gebėjimus, nuostatas (Lepaitė 2001; Saulėnienė 2003; Bankauskienė 2005), kurias būtų galima ugdyti per modulius ar studijų programas.

Nors tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų ugdymo turinys jungia ir humanitarinius, ir socialinius mokslus (užsienio kalbą, istoriją, geografiją, sociologiją, antropologiją, politikos mokslus), šių kompetencijų ugdymas tampa ir užsienio kalbų pedagogų veiklos objektu (Byram ir kt. 1994, p. 5). Svarbu paminėti, kad šios kompetencijos yra apibrėžiamos kaip perkeliamosios, nepriklausomos nuo kurios nors vienos užsienio kalbos ugdymo turinio. Šių kompetencijų ugdymas tampa universaliu tikslu, siekiama „parengti studentą kaip galima geriau atlikti savo vaidmenį“ (*Tuning* projekto medžiaga, p. 3) tarptautinėje erdvėje, tai gali būti atliekama mokantis bet

kurios užsienio kalbos (Byram ir kt. 1994, p. 8). Pasak Geistmanno (cit. iš Paurienė 2010, p. 2), tarpkultūrinio ugdymo tikslas – išugdyti tarpkultūriškai kompetentingą pilietį, gebantį atpažinti kitų kultūrų aspektais išplėstas elgesio ribas, kultūrų bendrumus ir skirtumus bei sugebėti sėkmingai veikti tarpkultūriniuose sąlyčio taškuose. Ugdymo pagrindu laikomi asmens komunikaciniai gebėjimai, kognityvios ir afektyvinės sąmoningo elgesio dalys – žinios, nuostatos, gebėjimai ir emocijos – padedančios surasti pusiausvyrą tarp savo ir kitų interesų bei poreikių skirtingų kultūrų kontekstuose (Byram ir kt. 1994, p. 7).

Jei iš daugelio *kultūros* termino definicijų ją apibrėžtume kaip „išmokstamas, iš kartos į kartą perduodamas žmonių įsitikinimų, vertybių, normų bei jų socialinės veiklos interpretacijos, turinčias didelės įtakos tam tikros žmonių grupės elgesiui“ (Lusting ir kt. 2010, p. 25), galėtume teigti, kad sąlytis su kita kultūra – tai ir asmeninio augimo procesas, kurio metu skatinama įsitraukti į nepažįstamą visuomenę ir ją reflektuoti (Gillert 2000, p. 16).

Gill Johnson ir Mario Rinvoluceri (2010, p. 7) teigimu, kultūros fenomeną padeda suvokti humanitarinių ir socialinių mokslų sritys. Pirmoji sritis kultūrą interpretuoja per mūsų gebėjimą suvokti „kaip socialinė grupė pateikia save per savo materialius produktus: meno kūrinius, literatūrą, socialines institucijas ir kasdienio gyvenimo artefaktus, kaip juos išsaugo istorijos tėkmėje“ (Kramsch, cit. Johnson ir kt. 2010, p. 7). Antroji mokslo sritis nagrinėja pamatinę kultūros reikšmę, – tam tikros bendruomenės narių požiūrius ir nuostatas, mąstymo ypatumus, visuomenės narių elgesį (Haward Nostrand, cit. Johnson ir kt. 2010, p. 7).

Šiame straipsnyje ir bus bandoma pagrįsti socialinių mokslų integravimo būtinumą interpretuojant svetimas kultūras mokant užsienio kalbų.

Tyrimo *tikslas* – nustatyti Cá Foscari universiteto (Italija), Nanto universiteto (Prancūzija), Kipro universiteto (Kipras), Aarhus universiteto (Danija), Krokuvos Jogailos universiteto (Lenkija), Eötvös Loránd Universiteto (Vengrija) ir Tirolio žemės Pedagoginio universiteto (Austrija) studentų, būsimųjų pedagogų, *tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų* raišką interpretuojant *laiko* sampratą Lietuvos kontekste.

Tyrimo *uždaviniai*:

1. sudaryti tyrimo metodologinį pagrindą remiantis kultūrų sampratos modeliais;
2. atskleisti septynių skirtingų kultūrų atstovų *laiko* sampratos interpretaciją.

Laiko samprata kultūrų taksonomijose

Nors visi suvokia, kas yra *laikas*, bet kiekvienos kultūros atstovai šią sąvoką vartoja skirtingai (Johnson ir kt. 2010, p. 8). Peržvelgus mokslinėje literatūroje pateikiamus kultūrų sampratos modelius arba kultūrų taksonomijas (Lustig ir kt. 2010, p. 138), siūlomas taikyti ugdant visuomenės narių tarpkultūrinės komunikacines kompetencijas, matyti, kad pabrėžiama *laiko* aspekto svarba (Klukhohn ir kt 1960; Stewart 1972; Stewart ir kt. 1991; Condon ir kt. 1985; Hall 1989; Hofstede 1997; Bond 1984, Lewis 2003; House 2004; Hanges 2004; Javidan 2004, Dorfman 2004; Gupta 2004).

Laikas kaip vertybė Klukhohno ir Strodtbecko vertybių orientacijos teorijoje suvokiamas trimis lygmenimis: *praeitis* –

dabartis – *ateitis*, šie aspektai tam tikros kultūros atstovams padeda kognityviai suvokti laiką (Marzano 2005, p. 22) kaip prabangos dalyką arba kaip perteklinę prekę. Tai skatina asmenį permąstyti, kas jam pačiam svarbu: praeities pasiekimai, dabartis ar ateities planai, kaip jis supranta laiką, kaip interpretuoja jo tėkmę. „Mūsų kalba yra neatsiejama nuo mąstymo, kuris paženklintas kultūrinės patirties ir sąlygotas tų veiksmų, kurie jau nuo vaikystės turėjo lemiamos įtakos mūsų elgesiui“ (Pruskus 2004, p. 31). Jei skirtingose kalbose panagrinėtume junginių su žodžiu *laikas* semantiką, rastume daug *laiko* ir ekonominių terminų gretinimo: *laikas* – *pinigai*, *brangus laikas*, *tausoti laiką*, *taupyti laiką*, *praleisti laiką* paralelių, tai liudija tautos gyventojų santykį su laiku, t. y. kaip tam tikros visuomenės nariai pasirenka savo gyvenimo spartą. Suprantama, vienos visuomenės nariai apie kitus sprendžia iš savo matymo taško, tai lemia tautos kultūrinio paveldo įspaudas gyventojų mąstymo modeliuose (Lusting ir kt. 2010, p. 104).

Edwardas T. Hallas ir Mildred Hall siūlo „Kultūrų elgsenos dalių“ modelį, kuriame pagal visuomenės narių *laiko* sampratą visuomenės yra skirstomos į:

1. *greitų ir lėtų pranešimų*,
2. *aukšto ir žemo konteksto*,
3. *monochorinio ir polichorinio laiko*.

Taip pat Hallai pabrėžia, kad yra svarbūs dar du kultūrą nusakantys bruožai: teritoriskumas ir asmeninė erdvė.

Anot Arne Gillerto (2007, p. 25), monochorinė *laiko* skaičiavimo interpretacija žymi vienos užduoties atlikimą vienu metu, dirbant nuosekliai, laikantis darbotvarkės

ar grafiko. „*Laikas* naudojamas kaip įrankis dienai suplanuoti ir prioritetams nustatyti“ (Gillert, ten pat), o daugelio užduočių atlikimas vienu ir tuo pačiu metu, pirmumo teisė žmonių santykiams, o ne grafiko laikymuisi – polichroninio *laiko* skaičiavimo pavyzdys. Hallų nuomone, keletas iš šių aspektų yra tarpusavyje susiję. Monochroninis *laikas* jų tyrime yra artimai siejamas su žemu kontekstu ir erdvės konstravimu, leidžiančiu gyvenimą struktūruoti į įvairias veiklos sritis. Anksčiau minėtų aspektų sąrašą Hallai papildė dar keliomis mintimis: kaip kultūroje planuojama, prieš kiek laiko pranešama apie susitikimą, kas laikoma mandagiu punktualumu, ar greit informacija pasklinda po sistemą, ar jos tėkmė atsimuša į hierarchinę struktūrą (viršus / apačia), ar ji sklinda dideliu tinklu įvairiomis kryptimis (Gillert 2007, p. 25).

Pasak olandų sociologo Geerto Hofstede'o, tautos kultūra – instrumentas, kurio „mąstymo, jausenų ir veikimo modeliai užprogramuoja tautos gyventojų protą“ (Pruskus 2004, p. 50). Jų vertybės, įgytos socializacijos proceso metu, tampa tuo svertiniu matuokliu, vertinančiu kitų kultūrų sistemose vyraujančias vertybes.

Į kultūros dimensijų modelio svarbiausių vertybių sąrašą po ilgų svarstymų Hofstede'as įrašė ir ***orientavimosi laike*** aspektą pagal kinų filosofo Konfucijaus mokymą. Hofstede'as norėjo iširti, *kiek visuomenės nariams yra svarbios tradicijos ir praeities įvykiai* priimant sprendimus, *kiek visuomenė orientuojasi į trumpalaikius dabarties pasiekimus, ateities lūkesčius*. Ilgalaikė orientacija numato žmogiškųjų savybių – ištvermingumo ir taupumo skatinimą, atpildo ateityje tikėjimąsi. Trumpalaikė

orientacija glaudžiai nesieja praeities su dabartimi, neskatinama pagarba tradicijoms ir socialiniams įsipareigojimams, dėmesys skiriamas trumpalaikiams pasiekimams (Tamas 2007, www.tamas.com).

GLOBE¹ pateikiama viena iš naujausių kultūrų taksonomijų (2004), kurią sukūrė R. J. House'as kartu su 170 mokslininkų grupe. Mokslininkai, remdamiesi Hofstede'o, Kluckhohno ir Stradrbecko sudarytais kultūrų klasifikacijų modeliais, išskyrė devynias svarbiausias kultūros dimensijas ir pabrėžė ***orientacijos į ateitį*** svarbą. Šis kriterijus nusako, kiek visuomenės nariams svarbūs ateitį apibrėžiantys veiksniai: planavimas, investicijos, atpildo siekis (Lustig ir kt. 2010, p. 125).

Britų kultūrologas Richardas D. Lewisas tautų kultūras pagal jų atstovų rodomą dėmesį išoriniam pasauliui skirsto į tris grupes: ***vienaplanius, daugiaplanius ir santūriuosius***. Nors kalbant apie *santūriųjų* santykį su pasauliu *laikas* neminimas, bet būtų tikslinga juos paminėti norint pateikti išsamią klasifikaciją. *Vienaplaniai* dėmesį sutelkia tikslui pasiekti: jie planuoja, sudaro tvarkaraštį, organizuoja ir laikosi darbų sekos, vienu metu atlieka vieną darbą. O *daugiaplaniai* – „gyvi, žvalūs, šnekūs žmonės, vienu metu atliekantys daug darbų, planuojantys jų eiliškumą ne pagal tvarkaraštį, o pagal tai, ar susitikimas įdomus ir svarbus“ (Lewisas 2002, p. 31), ar dėmesys skiriamas žmonėms (Pruskus 2004, p. 106).

Erdvės ir laiko suvokimas susidūrus su svečios šalies kultūra – viena iš tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų dalių, padedančių sėkmingai adaptuotis svetimijoje

¹ Globalios lyderystės ir organizacijos elgesio efektyvumas.

aplinkoje geomobilumo periodo metu (Zarate 1998, p. 12). Šiame straipsnyje toliau bus atskleista Erasmus intensyviosios programos projekto „Europos modernizacija rengiant pedagogus novatoriškai“ dalyvių *laiko* sampratos refleksija.

Tyrimo rezultatai ir analizė

Tyrimo kontekstas. 2010 m. liepos 4–17 d. Vilniaus universiteto Užsienio kalbų institutas vykdė Erasmus intensyviosios programos (toliau – IP) projektą „Europos modernizacija rengiant pedagogus novatoriškai“ (<http://www.meitt.uki.vu.lt>). Per 14 dienų trukmės intensyviųjų kursą buvo įgyvendinamas aštuonių Europos šalių universitetų parengtos jungtinės studijų programos EMETT („Europos magistro laipsnis – Europos mokytoju“) mini modelis. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas ugdyti šių studentų, būsimųjų Europos pedagogų, profesines ir tarpkultūrines komunikacines kompetencijas ir nustatyti šių kompetencijų raišką Lietuvos kontekste.

Kadangi *laiko* sąvokos interpretavimas yra tiesiogiai susijęs su intensyvios programos darbotvarke, reikėtų paminėti, kad akademiniam užsiėmimams – paskaitoms ir seminarams – buvo skirtos 6 akademinės valandos per dieną. Užsiėmimai vykdavo nuo 9.00 val. iki 16.00 val. Pietų pertraukai skirta 1½ val. Nuo 16.00 val. iki 17.30 val. vyko kultūriniai renginiai: paskaitos apie kultūrų sampratos modelius, lietuvių kalbos pamokėlės, ekskursijos po Vilniaus universitetą, Vilniaus miestą, Trakus, vizitas į M. K. Čiurlionio namus-muziejų. Savaitgalį IP dalyviai aplankė Rumšiškės, Klaipėdą, Kuršių Neriją. IP dalyviams buvo patikėta etnografinio tyrimo užduotis.

Laiko sampratai įtakos turi ir dalyvių valgytojų įpročiai, todėl yra tikslinga paminėti IP dalyvių maitinimosi sąlygas: dauguma dalyvių pusryčiaavo bendrabutyje, pietavo savarankiškai (norėta, kad IP dalyviai susipažintų su šalies realijomis – pinigais, kainomis, laiku), o vakarienuojama buvo kartu. Per vakarienes buvo organizuojamas kurios nors šalies tautinis vakaras. Pasirinktų kavinių virtuvės personalas sutiko pagaminti nacionalinius patiekalus pagal dalyvių pateiktus receptus, leido patiems dalyviams dalyvauti patiekalų gamavimo procese naudojant atsivežtus autentiškus maisto produktus, prieskonius. Nacionalinių patiekalų ragavimas buvo viena iš tautinių vakarų privalomųjų dalių.

Tyrimo dalyviai. Per projektą, siekiant atskleisti IP dalyvių tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų raišką susidūrus su nepažįstama kultūra (šiuo atveju Lietuva), buvo atliekamas kokybinis tyrimas. Kaip jau buvo minėta, 33 įvairių amžiaus grupių (nuo 22 iki 55 metų) IP dalyviai, bakalauro, magistro ir doktorantūros edukologijos krypties studijų programų studentai, atstovaujantys septyniems Europos universitetams, patys tapo etnografinio tyrimo vykdytojais, kad „suvoktų kitos kultūros bendrijos funkcionalumą“, pajustų „nagrinėjamą realybę tokią, kokią suvokia nagrinėjamos patirties subjektai“ (Bitinas 2006, p. 193).

Tyrimo metodika. Projekto dalyviai rinko duomenis apie 15 Lietuvos kontekste stebimų sąlyčio taškų: šalies gyventojai, santykiai tarp žmonių, saugomi papročiai ir tradicijos, jaunų žmonių mėgstama veikla, šalies istorija, šalies gamta, puoselėjamos vertybės, lietuvių kalba, šalies gyventojų užsienio kalbų mokėjimas, po-

žiūris į užsieniečius, gyventojų kūno kalba, laiko samprata, saugumo jausmas šalyje, sudominę reiškiniai. Savo pastabas jie rašė dienoraščiuose, lygino jų raišką gimtojoje ir Lietuvos sociokultūrinėse aplinkose. Šis 15 sąlyčio taškų tyrimo modelis, taikytas per IP intensyvuosius kursus, buvo sudarytas remiantis jau minėtais kultūrų sampratos modeliais: Klukhohno ir Strodtbecko vertybių orientacijos teorija, Hallų „Kultūrų elgsenos komponentų“ modeliu, Hofstede'o kultūros dimensijų modeliu; GLOBE kultūrų taksonomija ir Lewiso vienaplanių, daugiaplanių ir santūriųjų kultūrų modeliu.

IP dalyvių laiko sampratos interpretacijos

Išklausę paskaitas apie minėtas kultūrų klasifikacijas, gyvendami Lietuvoje ir stebėdami žmonių santykius ir įvykius šalyje, IP dalyviai taikė teorines žinias norėdami identifikuoti 15 Lietuvos sociokultūrinio konteksto sąlyčio taškų. Taikydami Klukhohno ir Strodtbecko vertybių orientacijos teoriją, IP dalyviai iš Austrijos, Vengrijos ir Lenkijos nustatė, kad Lietuvos visuomenės narių gyvenimas pasireiškia visais trimis lygmenimis: praeitis – dabartis – ateitis. Dalyvių manymu, nors gyvename gana intensyvių gyvenimą ir daug ką bandome planuoti į ateitį, bet savo šalies praeities, istorijos nepamirštame. Mūsų praeitis mums yra labai svarbi ir dalyviai pastebi, kad kai kuriais atvejais praeitį mes bandome perkelti į dabartį, pavyzdžiui galėtų būti mitologinės skulptūros „Raganų kalne“. O štai kipriečiai ir danai mus mato gyvenančius praeityje: „rūpinimasis praeitimi – didžiausia lietuvių vertybė“. Danai dar suabejoja mūsų jausmų tikrumu saugant tautinę kultūrą: „lietuvių

kultūros vakarėlyje turėjome galimybę pamatyti lietuvių tradicijų fragmentus (margučių dažymą, verbų pynimą, liaudies šokius), bet iš tikro tai man taip ir neaišku, ar tie liaudies šokiai yra jaunų žmonių gyvenimo dalis, ar tik šou elementas, rodomas turistams?“

Prancūzai pastebi, kad praeitis pas mus perduodama iš kartos į kartą, taip užtikrinant, kad ji gyvuos ir ateities kartose. Tą liudija prancūzų studentų dienoraščių eilutės: „*Mūsų ekskursija po Vilnių baigėsi ties barikadų griuvėsiais prie Seimo rūmų. Mes ten sutikome jaunuolius ir pasiteiravome, ar jiems teko būti prie Seimo tomis žiauriomis sausio dienomis, ar jie dalyvavo „Baltijos kelio“ grandinėje. Ir iš tikrųjų, jie, dar visai maži, 1988-aisiais, buvo „Baltijos kelio“ dalyviai. Jie iki šiol prisimena tą dieną su dideliu jauduliu.*“

Būsimieji pedagogai iš Prancūzijos pastebi, kad skirtingų Lietuvos kartų atstovų požiūris į savo šalies praeitį nevienodas: sutikę jaunuolių porą, besifotografuojančią prie paminklo karaliui Mindaugui, ir paklausę, kam paminklas skirtas, taip ir neišgirdę atsakymo. Jaunuoliai negalėjo atsakyti, prie kokio karaliaus paminklo jie fotografavęsi, jiems tai nebuvo svarbu, jie ruošėsi emigruoti į užsienį ir norėję turėti įrodymų, kad Lietuvoje taip pat buvę karalių. Tuo tarpu vyresnės kartos atstovai, užklausti prie paminklo Vincui Kudirkai, galėjo ne tik išsamiai papasakoti apie Kudirką, bet ir pakomentuoti paties paminklo statymo eigą, atskleisti padarytas klaidas. Prancūzų dalyviai pažymi, kad Prancūzijos jaunimui jų šalies praeitis nerūpi, gal todėl, kad ji ilga ir „seną“. Na, o studentų iš Italijos akimis, mūsų valstybė yra dar labai jauna ir mūsų „nuobodžios“ praeities elementai tegali būti

tik dalelė dabarties, lyginant su Italijos istorija, kuri yra „*daug daug turtingesnė*“.

Taikydami Hofstede'o kultūros dimensijų teorijos „orientavimosi laike“ aspekto interpretaciją, visi IP dalyviai pripažino, kad lietuvių tautai tradicijos ir praeities įvykiai yra labai svarbūs priimant sprendimus.

Apibendrinami Lietuvos visuomenės narių elgseną ir pasirinktą gyvenimo būdą pagal Hallų „Kultūrų elgsenos komponentų“ modelio monochroninės ar polichroninės visuomenės aspektą, vengrų studentai lietuvius apibūdina kaip monochroninės visuomenės atstovus, „*gyvenančius ir dirbančius kompaktiškai, siekiančius gyvenime iškeltų tikslų*“. Būsimosios pedagogės iš Lenkijos nepastebi jokių skirtumų tarp Lietuvos ir Lenkijos gyventojų suvokiant *laiką*: „*viskas pas jus taip pat kaip pas mus*“. Austrų studentai pažymi, kad pas mus pastebima tendencija gyventi pagal planą, tačiau planavimas dar netapo gyvenimo norma. Planuodami mes sutinkame su daugeliu išimčių ir išlygų, tai vadiname „lankstumu“, o tai jau žingsnis į polichroninę visuomenę. IP dalyviai teigia, kad Lietuvoje egzistuoja akivaizdus susiskaldymas tarp visuomenės narių: tų, kurie planuoja ir laikosi darbotvarkių, ir tų, kurie vis dar nesupranta *laiko* prasmės. Tai ypač akivaizdu aptarnavimo sferoje: joje nėra išugdytos pagarbos žmogui, o „*priversti klientą laukti 45 min. yra didelė nepagarba žmogui*“. Apie dezorientaciją laike paslaugų sferoje (viešojo maitinimo ir transporto sektoriuose) mini ir būsimieji danų pedagogai. Danų akimis, mūsų gyvenime apstu susipynusių monochroninės ir polichroninės visuomenės elementų: mes planuojame, bet ne visada planų laikomės, esame pakantūs ir atlaidūs tiems, kurie mūsų planus ignoruoja, o apie laisvalaikį „*visai neturime supratimo*“.

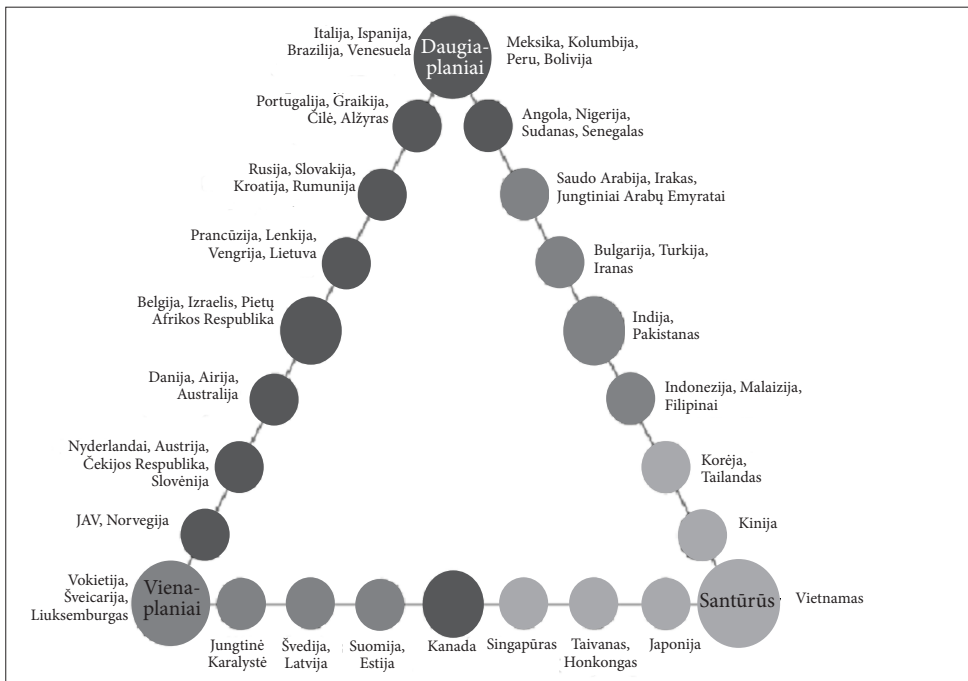
Atvykę į intensyviosios programos kursus ir pamišę, kad tai – intensyvioji programa, už kurios įvykdymą skiriami 6 ECTS (europiniai kreditai), studentai skundėsi, kad teko įtemptai dirbti. Per kursus pastebėta daug egocentrizmo apraiškų: „*aš esu žmogus, o ne mašina – man reikėjo laiko, kad aš galėčiau atsigauti, pasikrauti naujos energijos, o tam nebuvo skirta laiko*.“ Danų, beje, italų taip pat, samprata apie laisvalaikį gerokai skiriasi nuo lietuviškosios sampratos. „*Mano galva, mano laisvalaikis būna tada, kai aš turiu pasirinkimo galimybę ir kai aš pati nusprendžiu, ar man laisvalaikiu skalbtis drabužius, ar miegoti, ar įlįsti į elektroninį paštą ir parašyti keletą laiškų, o gal pabūti su savimi*“ (danės mintys). Analogiškų minčių rasta ir italų dienoraščiuose: „*Čia, Vilniuje, mums skirta labai mažai laisvo laiko. Mums, italams, laisvalaikis yra labai svarbus, miegas yra svarbus, kitaip mes nebūsime darbingi. Labai gaila, bet tas „siaubingas planavimas“ jau veržiasi ir į mūsų kultūrą, o dar baisiau, kad mūsiškiai jam neprieštarauja*“. Atradę lietuvius, kaip „*planavimo, stipraus pareigos jausmo suluošintą tautą, praradusią laiko sampratą*“, italų studentai mums bandė priminti: „*jūs turėtumėte prisiminti, kad paroje yra 24 valandos, o ne 30!*“ Lietuviams siūloma „*pasimokyti iš italų kultūros, kurioje gyvuoja posakis **Carpe diem** (mėgaukis šiuo momentu, mėgaukis kiekviena tau gyvenimo suteikta sekunde) ir „pasiduoti laiko tėkmei kaip pas mus, Italijoje*“. Akivaizdu, kad posakis *Carpe diem* buvo taikomas valgymui, kai pietums skirto laiko neužtekdav, buvo nuolat vėluojama į popietines paskaitas ir reiškiami kaltinimai dėstytojams, kad „*net nėra laiko kada pavalgyti*“. Italai pademonstravo žemos orientacijos į ateitį visuomenės pavyzdį (pagal GLOBE projekto

dalyvių pateiktas kultūros dimensijas), tuo paliudydami, beje, kaip ir dauguma IP dalyvių, kad lietuvių visuomenės nariai orientuojasi į ateitį, „nes laikas mūsų gyvenime turi prasmę“ (Koester ir kt. 2010, p. 130). Ar Lietuvos jaunimas tikrai suvokia laiko prasmę ir yra orientuotas į ateitį, suabejojo tik studentai iš Vengrijos, stebėję mūsų jaunimą būriuojantis Katedros aikštėje, Neries upės pakrantėje, vaikščiojantį Senamiesčio gatvėmis: „*vakarais pastebėjome daug jaunų žmonių, besibastančių gatvėmis. Vengrijoje taip pat galite sutikti daug jaunimo gatvėse, bet jie niekada nevaikšto lėtai, be tikslo; jie kažkur skuba turėdami konkretų tikslą.*“

Atvykę į kitą visuomenę dirbti (mokytis) ir susidūrę su skirtinga laiko samprata polichroninių visuomenių atstovai net neketina atsiskaidyti jų visuomenėse vyraujančios laiko nuostatos: „*jūs niekada nekalbate apie*

įvykio atidėjimą; galimybė pavėluoti taip pat nėra priimtina jūsų visuomenėje“; jūs „*griežtai laikotės darbotvarkių, tvarkaraščių, planų ir t. t., o kur tada erdvė improvizacijai?*“ Atstovams iš Kipro taip pat nepatinka, kad reikia laikytis mūsų visuomenėje įprastos socialinės konvencijos – punktualumo: „*nelieka laiko mėgautis laiku, visur ir visada turi būti nurodytu laiku*“. Prancūzai mūsų požiūrį į laiką interpretuoja švelniau: „*jūsų žmonės labai punktualūs: mes visą laiką turime skubėti*“. Na, o austrai su vengrais, stebėdamiesi lietuvių kantrumu polichroninių visuomenių atstovų laiko sampratai, klausia, „*ar įmanomas darbas kartu, kai dalyvių pagarba laikui yra tokia skirtinga?*“

Derėtų pažymėti, kad Lewiso „vienaplaninių“ ir „daugiaplaninių“ visuomenių gyventojų interpretacija turi daug bendra su Hallų pateikta „monochroninio“ ir „polichroni-

1 pav. Kultūriniai tipai: LEWIS MODELIS. Vienaplaninių, daugiaplaninių ir santūriųjų kultūrinių tipų variacijos

Šaltinis: <http://www.best-career-match.com/cross-cultural-communication.html>

nio“ laiko visuomenių interpretacija. Taisant Lewiso visuomenės sampratos modelį, dar kartą galima pasitikrinti, ar tikrai mūsų visuomenė yra vienaplanė monochroninė. Kaip jau buvo minėta, dauguma IP dalyvių lietuvių visuomenę priskyrė prie vienaplanės ir apibūdino lietuvius kaip kantrius, ramius, vengiančius tiesioginio konflikto, punctualius, metodiškai planuojančius ateitį, svarbiausia vertybe laikančius darbą ir gerbiančius formalumus. Reikėtų pritariti austrų ir danų nuomonei, kad mes tik siekiame tapti vienaplane visuomene, nes dar galima pastebėti nemažai daugiaplanės visuomenės apraiškų. Tai patvirtina ir pats britų kultūrologas Lewisas savo kultūrinių tipų lentelėje sugrupavęs lietuvius kartu su lenkais, vengrais ir prancūzais pereinamojoje pozicijoje iš vienaplanės visuomenės į daugiaplanę (<http://www.best-career-match.com/cross-cultural-communication.html>) (žr. pav.).

Tyrimo duomenimis, *laiko* sampratos interpretacija suteikia galimybę patikslinti Lewiso klasifikaciją priskiriant lietuviams, lenkams, vengrams ir austrams tą pačią *laiko* sampratos vartoseną.

Išvados

1. Etnografinio tyrimo rezultatai parodė, kad siekį dirbti bendrai neretai nustelbia tarpasmeninės dalyvių kompetencijos ir su jomis susiję socialiniai įgūdžiai, iš anksto nulemti nusistovė-

jusių mentalinių sistemų gimtosiose visuomenėse.

2. *Laiko* kategorijos interpretacijos taikymas leido atskleisti dalyvių nuostatas (atvirumą naujai patirčiai, kultūrinio požiūrio ir vertybių sistemos santykiškumo suvokimą, gebėjimą atsiriboti nuo tradicinių nuostatų) ir motyvaciją dirbti kartu bei pademonstruoti tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų raišką svetimoje kultūrinėje aplinkoje.
3. *Laiko* sampratos interpretacijos taikymas natūraliai suskirstė IP dalyvius į pozityviai (lenkai, vengrai ir austrai) ir negatyviai (kipriečiai, italai ir danai) priimančius mūsų visuomenės socialines konvencijas; prancūzai atskleidė stiprų norą suvokti ir prisitaikyti prie mums įprastų gyvenimo normų ir aiškiausiai pademonstravo savo tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų tobulėjimo raidą.
4. Kultūrų taksonomijų taikymo principas kitų kultūrų atstovų akimis patvirtino, kad lietuviai – turinti polinkį gyventi praeityje tauta, besiremianti istorija ir tradicijomis priimant ilgalaikius sprendimus, daugumos IP dalyvių apibūdinta kaip monochroninės vienaplanės visuomenės pavyzdys, orientuota į laiką, kaip ir lenkai, vengrai, austrai, iš dalies prancūzai. Šiuo atveju Lietuvos visuomenėje buvo sunku pritaikyti dainams, kipriečiams ir italams.

Literatūra

BANKAUSKIENĖ, N., AUGUSTINIENĖ, A., ČIUČIULKIENĖ, N., 2005. Action Learning and Action Research as a Possibility to develop a

teacher's modern competences. *Mokytojų ugdymas. Mokslo darbai*. Nr. 4, 30–37.

BENNET, M., 1993. Towards Ethnorelativism:

- a Developmental Approach to Training for Intercultural Sensitivity. In: R. M. PAIGE (ed.). *Education for the Intercultural Experience*. Yarmouth, ME: Intercultural Press, Inc., 21–71.
- BITINAS, B., 2006. *Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta, 193.
- BYRAM, M., 1998. The Intercultural Dimension in “Language Learning for European Citizenship”. In: *The sociocultural and intercultural dimension of language learning and teaching*. Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing, 17-21.
- BYRAM, M. (ed.) et al., 2004. *Routledge Encyclopedia of Language Teaching and Learning*. London: Routledge, 297–298.
- COUNCIL OF EUROPE, 2001. *Common European framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Cambridge University Press, 101–130.
- GEOF, A., BYRAM, M. FLEMING, M., 2006. *Education for Intercultural Citizenship*. Multilingual Matters Limited. p. 2.
- FENNER, A., NEWBY, D., 2006. *Coherence of Principles, Cohesion of Competences*. European Centre for Modern Languages, 40–43.
- GLASSER, E., GUILHERME, M., GARCÍA, M., MUGHAN, T., 2007. ICOPROMO: a transformational model. In: *Intercultural Competence for Professional Mobility*. Graz: European Centre for Modern Languages / Council of Europe Publishing, p. 7.
- GONZÁLEZ, J., WAGENAAR, R., 2010. *Tuning: Europos švietimo struktūrų suderinimas. Universitetų indėlis į Bolonijos procesą*. Vilnius: Švietimo mainų paramos fondas, p. 3.
- HUBER-KRIEGLER, M., LÁZÁR, I., STRANGE, J., 2003. *Mirrors and windows. An intercultural communication textbook*. Strasbourg, Cedex: Council of Europe Publishing, 11–18.
- JOHNSON, G., RINVOLUCRI, M., 2010. *Culture in our Classrooms: Teaching language through cultural content*. Surrey: Delta Publishing, p. 7.
- LÁZÁR, I., 2003. *Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education*. Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing, 5–21.
- LEWIS, R., 2006. *When Cultures Collide*. WS Bookwell, 28–34.
- LUSTIG, M. W., KOESTER, J., 2010. *Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures*. N Y: Pearson International Edition, 104–138.
- MARTINELLI, S., GILLERT, A., 2003. *Intercultural Learning T-kit*. Strasbourg, Cedex: Council of Europe Publishing, 25–27.
- MARTIŠAUSKIENĖ, E., 2008. Pedagogų kompetencijų samprata ir modeliai. *Pedagogų kompetencijos*. Kaunas: Technologija, 61–78.
- MARZANO, R. J., 2005. *Naujoji ugdymo tikslų taksonomija*. Vilnius: Žara, 22.
- MAŽEIKIENĖ, N., LOHER, D., 2008. Competence of University Teachers and Graduate Students for International Cooperation. *Social Sciences*. Nr.2 (60), 48–65
- MAŽEIKIENĖ, N., ZUBILINA, O., VIRGAILAITĖ-MEČKAUSKIENĖ, E., RUŠKUS, J., 2008. Research Competence for International Collaboration in the Process of Higher Education and Labour Market Internationalization. *Social Sciences*. Nr.2 (60), 66–80.
- NEUNER, G., PARMENTER, L., STARKEY, H., ZARATE, G., 2003. *Intercultural Competence*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 17–21.
- PAURIENĖ, G. *Tarpkultūrinės kompetencijos ugdymo aspektai*. Prieiga: <https://ojs.kauko.lt/index.php/ssktpd/article/viewFile/85/78> [žiūrėta 2010-11-25].
- PAIGE, R. M., 1993. On the Nature of Intercultural Experiences and Intercultural Education. In: M. R. PAIGE (ed.). *Education for the Intercultural Experience*. Yarmouth, ME Intercultural Press, 1–20.
- PEARSON-EVANS, A., 2006. Recording the Journey: Diaries of Irish Students in Japan. In: M. BYRAM, A. FENG, (ed.). *Living and Studying abroad: Research and Practice*. UK, USA, Canada: Multilingual Matters Limited, 38–63.
- PRUSKUS, V., 2004. *Multikultūrinė komunikacija ir vadyba*. Vilnius: VĮ Vilniaus teisės ir verslo kolegija, 31–106.
- SHAULES, J., 2007. *Deep Culture: the Hidden Challenges of Global Living*. Multilingual Matters Ltd., 14–49.
- SHEILSAS, J., 1995. *Komunikacija kalbos pamokoje*. Vilnius: Leidybos Centras, 1–2.

ZARATE, G., 1998. Cultural issues in a changing Europe. In: *The sociocultural and intercultural dimension of language learning and teaching*. Strasbourg Cedex: Council of Europe Publishing, 11–12.

European Commission, Directorate-General for Education and Culture. *Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications*, 1–5.

Loreta Chodzkiėnė

Vilnius University, Lithuania

Research interest: foreign language didactics, development of teachers' competencies, intercultural communicative competencies

PERCEPTION OF TIME BY DIFFERENT CULTURES

Summary

The shift of Bologna process towards the common European Higher Education Area (EHEA) points out the necessity to develop future teachers' abilities of studying and working in the international contexts. Higher education institutions have to review the existing Teacher Training curricula, establish criteria for the new learning outcomes. The list of relevant teachers' competencies gets longer: primary importance is given to the development of teachers' Intercultural Communicative Competencies. Intercultural education covers the development of teachers' communicative abilities, their affective capacities to relinquish ethnocentric attitudes towards and perceptions of „other“, and their cognitive abilities to establish and maintain a relationship between the native and foreign cultures.

In 2009–2010 Erasmus Intensive Programme (IP) project MEITT (<http://www.meitt.uki.vu.lt>) was coordinated by the Institute of Foreign Languages, Vilnius University. It aimed at developing students' professional and Intercultural Communicative Competencies and identifying preconditions for the expression of teachers' Intercultural Communicative Competencies in a culturally new environment, i.e. Lithuania. The IP participants, student teachers from seven

Europos Bendrijų Komisija. *Europos Parlamento ir Tarybos rekomendacija dėl bendrųjų visų gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų*, 4–20.

LR švietimo ir mokslo ministerija, 2008. *Svarbiausi Bolonijos proceso dokumentai: Bolonijos –Londono laikotarpis 1999–2007*. LR Švietimo ir mokslo ministerija, p. 107.

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2007 m. sausio 15 d. Nr. ISAK-54. *Mokytojo profesijos kompetencijos aprašas*.

Loreta Chodzkiėnė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: užsienio kalbų didaktika, pedagogų kompetencijų ugdymas, tarpkultūrinės komunikacinės kompetencijos

LAIKO SAMPRATOS INTERPRETACIJA SKIRTINGOSE KULTŪROSE

Santrauka

Bolonijos procesui spartinant Europos aukštojo mokslo erdvės kūrimą, iškyla būsimų pedagogų, gebančių mokyti ir dirbti tarptautiniuose kontekstuose, ugdymo klausimas. Aukštojo mokslo institucijoms, rengiančioms pedagogus, tenka peržiūrėti studijų programas, suformuluoti naujus mokymo(si) siekinius. Plečiasi šiandienos Europos pedagogui reikalingų kompetencijų sąrašas, – iškyla *tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų* ugdymo svarba. Tarpkultūrinio komunikacinio ugdymo pagrindu laikomi asmens komunikaciniai gebėjimai, kognityvios ir afektyvinės sąmoningo elgesio dalys, padedančios suvokti *kita*, atrasti pusiausvyrą tarp asmeninių ir kitų interesų bei poreikių skirtingų kultūrų kontekstuose.

2009–2010 metais Vilniaus universiteto Užsienio kalbų institutas vykdė Erasmus intensyvosios programos (toliau – IP) projektą „Europos modernizacija rengiant pedagogus novatoriškai“ (<http://www.meitt.uki.vu.lt>). Per projektą pagrindinis dėmesys buvo skiriamas studentų, būsimų Europos pedagogų, profesinėms ir tarpkultūrinėms komunikacinėms kompetencijoms ugdyti ir šių kompetencijų raiškai Lietuvos kontekste nustatyti. Projekto dalyviai iš Cá Foscari universiteto (Italija), Nanto universiteto (Prancūzija), Kipro

European universities – Cá Foscari University (Italy), University of Nantes (France), University of Cyprus (Cyprus), Aarhus University (Denmark), Krakow Jagellonian University (Poland), Eötvös Loránd University (Hungary) and Tirol Pedagogical University (Austria) – conducted an ethnographic survey and reflected their thoughts in diaries: they collected data on 15 cultural aspects and expressed their points of view towards them comparing their manifestation in their native and Lithuanian socio-cultural contexts. The design of the survey model comprising 15 cultural aspects was based on the well-known taxonomies of culture by F.R. Kluckhohn and F. Strodtbeck, E. and M. Halls, G. Hofstede, the authors of GLOBE project and R. Lewis. All the cultural patterns offer the category of *time* as a tool to reveal one's necessary ability to manage temporal constraints in the cultural environment. The article presents the IP participants' findings on the interpretation of the concept of *time* in the Lithuanian society. The participants' reflection on time places them into two groups: those who positively accept social conventions of our society (Polish, Hungarians, Austrians) and those who find it difficult to be in line with them (Cypriots, Italians, Danish). The participants from France showed their willingness to perceive the common norms of our society, and later on to accept them, thus, the French have demonstrated the best example of the development of their Intercultural Communicative Competencies in a foreign environment. Generally, we, Lithuanians, were described as the nation emphasizing our past, considering time as a valuable commodity. Our pace of life happens to be rather hectic since we have the ability to swich from monochronic time system to polychronic and vice versa. The latter statement is confirmed by R. Lewis Cross Cultural Communication survey indicating us, Lithuanians, to be on the same line with Polish, Hungarian and French. However, if we refer to the discussed Lewis Model of Cultural types, the IP survey data introduces some possible corrections, i.e. the position of the French in the Model could be replaced by the Austrians.

KEY WORDS: European Student Teachers, Intercultural Communicative Competencies, culture taxonomies, perception of *time*.

universiteto (Kipras), Aarhus universiteto (Danija), Krokuvos Jogailos universiteto (Lenkija), Eötvös Loránd Universiteto (Vengrija) ir Tirolio žemės Pedagoginio universiteto (Austrija), atvykę į Lietuvą, vykdė etnografinį tyrimą: rinko duomenis apie 15 Lietuvos kontekste stebimų sąlyčio taškų ir juos aprašė savo dienoraščiuose, lygino jų raišką gimtojoje ir Lietuvos sociokultūrinėse aplinkose. Minėtas 15 sąlyčio taškų tyrimo modelis, taikytas per IP intensyviuosius kursus, buvo sudarytas remiantis F. R. Kluckhohn ir F. Strodtbecko vertybių orientacijos teorija, Edwardo T. Hallo ir Mildred Hall „Kultūrų elgsenos komponentų“ modeliu, Geerto Hofstede'o kultūros dimensijų modeliu, GLOBE kultūrų taksonomija ir Richardo D. Lewiso vienaplanių, daugiaplanių ir santūriųjų kultūrų modeliu. Minėtosios kultūrų klasifikacijos pateikia *laiko* aspektą kaip vieną svarbiausių priemonių atskleidžiant žmogaus *laiko* sampratą kultūriniame kontekste.

Straipsnyje aptariamos *laiko* sampratos interpretacijos natūraliai suskirsčiusios IP dalyvius į pozityvius (lenkai, vengrai, austrai) ir negatyvius (kipriečiai, italai, danai) priimančius mūsų visuomenės socialines konvencijas; prancūzai atskleidė stiprų norą suvokti ir prisitaikyti prie mums įprastų gyvenimo normų ir aiškiausiai pademonstravo savo tarpkultūrinių komunikacinių kompetencijų tobulėjimo raidą.

Kultūrų taksonomijų taikymo principas kitų kultūrų atstovų akimis patvirtino, kad lietuviai – turinti polinkį gyventi praeityje tauta, besiremianti istorija ir tradicijomis priimant ilgalaikius sprendimus, daugumos IP dalyvių apibūdinta kaip monochroninės vienaplanės visuomenės pavyzdys, orientuota į laiką, kaip, beje, ir lenkai, vengrai, austrai, iš dalies prancūzai. Šiuo atveju Lietuvos visuomenėje sunku buvo pritapti danams, kipriečiams ir italams.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: būsimeji Europos pedagogai, tarpkultūrinės komunikacinės kompetencijos, kultūrų taksonomijos, laiko samprata.

Įteikta 2010 m. lapkričio 15 d.